

ZNANSTVENO VIJEĆE ZA TURIZAM I PROSTOR
HRVATSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI
i
ČASOPIS *MJERA*

organiziraju i pozivaju na kolokvij

TURIZAM I STANOVANJE

17. svibnja 2021. / 12:00 – 15:00 sati / online

[Poveznica za sudjelovanje putem platforme MS TEAMS](#)

Što je urbanistički i prostornoplanski prioritet: mjesto ili destinacija?

Kakav je odnos turizma i tržišta nekretnina?

Kako poboljšati kvalitetu života i stanovanja u turističkoj destinaciji?

Kako revitalizirati stanovanje u povijesnim jezgrama?

Kako zaštititi socijalno stanovanje u turističkim destinacijama?

Moderatori:

- ❖ dr. sc. **SAŠA POLJANEC-BORIĆ**, znanstvena savjetnica, zamjenica predsjednika Znanstvenog vijeća za turizam i prostor HAZU, Institut društvenih znanosti *Ivo Pilar*
  - ❖ **BOŽO BENIĆ**, mag. ing. arch., predsjednik Društva arhitekata Dubrovnik i urednik časopisa *Mjera*
-
- ❖ **Uvod u kolokvij** – akademik **NIKOLA BAŠIĆ**, predsjednik Vijeća

PROGRAM KOLOKVIJA:

- 12:00 – 12:10 akademik Nikola Bašić: *Uvod u kolokvij*
- PANEL A – moderatorica: dr. sc. SAŠA POLJANEC BORIĆ**
- 12:10 – 12:20 prof. dr. sc. Ognjen Čaldarović: *Prostor, mjesto, destinacija – međusobno nadopunjavanje i raubanje*
- 12:20 – 12:30 dr. sc. Neven Ivandić, mr. sc. Neda Telišman-Košuta, Sanja Turk: *Turističko zauzimanje građevinskih područja naselja u Hrvatskoj: izazov razvoja lokalnih zajednica*
- 12:30 – 12:40 prof. dr. sc. Branko Blažević: *Nekomercijalni smještaj i kućna radinost – najveći razvojni izazovi turizma Hrvatske*
- 12:40 – 12:50 Helena Tolić, doc. ddr. sc. Ingeborg Matečić: *Smještaj, razmještaj – kompromis suživota s turizmom i stav lokalnih stanovnika spram privatnog smještaja u splitskoj Radunici*
- 12:50 – 13:00 dr. sc. Jelena Zlatar Gamberožić: *Komparacija razvojnih tendencija turizma na primjerima otoka Brača i Hvara – kako dalje?*
- 13:00 – 13:10 izv. prof. dr. sc. Josip Mikulić: *Rast turističke aktivnosti i priuštivost stanovanja u hrvatskim turističkim destinacijama*
- 13:10 – 13:20 doc. dr. sc. Sven Marčelić: *Prostori turizma i stanovanja: reproduciranje socioekonomskih razlika*
- 13:20 – 13:30 prof. dr. sc. Josip Belamarić: *Turizam naspram identiteta specifičnih vrijednosti hrvatske baštine*
- PANEL B – moderator: BOŽO BENIĆ**
- 13:30 – 13:40 Jere Kuzmanić: *Kratki ogled o mogućnostima suživota stanovanja i turizma*
- 13:40 – 13:50 prof. mag. Tadej Glažar: *Kako promišljati turizam i stanovanje u postpandemijskim uvjetima*
- 13:50 – 14:00 Nebojša Antešević: *Perspektive prostornog razvoja kontinentalnog turizma u Republici Srbiji u kontekstu suvremenih turističkih trendova i posljedica pandemije bolesti Covid-19*
- 14:00 – 14:10 Stjepko Golubić, Zrinka Maranić, Mate Rupić: *Dihotomija razvoja turizma i očuvanja prirode u zaštićenim prirodnim područjima Hrvatske*
- 14:10 – 14:20 doc. art. Dinko Peračić: *Novi centar*
- 14:20 – 14:30 doc. art. dr. sc. Krunoslav Ivanišin: *Kako gledati Dubrovnik?*
- 14:30 – 14:40 RASPRAVA I ZAKLJUČAK

prof. dr. sc. OGNJEN ČALDAROVIĆ

PROSTOR, MJESTO, DESTINACIJA – MEĐUSOBNO NADOPUNJAVANJE I RAUBANJE

U mogućoj raspravi o vrijednosti prostora, mjesta i destinacija vrlo će se brzo postaviti pitanje o vrijednostima svakog od elemenata. Naša ključna teza jest da je osnovna vrijednost turizma sadržana u njegovoj „osnovici“, odnosno neupitnoj vrijednosti prirode (kao takve) – prirodnog, naslijeđenog, originalnog, autentičnog, nepatvorenog... Proces „razvoja turizma“ u najvećem broju slučajeva predstavlja unošenje mnogobrojnih aspekata promjene strukture osnovne vrijednosti ambijenta – *habitata* s idejom da će se krajolik kao osnovica prostora razvoja turizma time „unaprijediti“. Često takva unaprjeđivanja mijenjaju osnovnu percepciju strukture vrijednosti prostora unoseći nove elemente univerzalnog karaktera (veličina, multifunkcionalnost, atraktivnost prostora) i proglašavajući neki od elemenata karakterističnih baš za tu lokaciju. No, u dugoročnom smislu, postupno svi sadržaji i lokacije postaju međusobno sve sličniji, pa se proizvodnja atrakcija sve više pretvara u nužnost turističkog preživljavanja, npr. famozni *Skywalk* na Biokovu koji dio Parka prirode (stijene, gorska vegetacija...) dograđuje pleksiglasom, staklom i nehrđajućim čelikom. Dakle, u navedenom slučaju nije dovoljno proglasiti dio prirodnog u „prirodnu atrakciju“ nego valja lokaciju „dograditi“ nečim novim, posebnim i jedinstvenim.

Turističke lokacije protokom vremena postaju sve sličnije, prošlost i njezini elementi sve su više dekoracija ili maske okvira značajnosti, a priroda kao dekoracija ambijenta. Destinacije kao dijelovi mjesta i transformiranih ambijenata sve su međusobno sličnije jer zapravo predstavljaju nagomilane elemente destinacija koje se nižu kao linearni gradovi standardiziranih ambijenata.

Zaključno možemo ustvrditi da se razvoj turizma u nas odvija kroz fascinaciju novim, s nehotičnim rezultatom proizvodnje standardiziranih krajolika. Stanovanje u bivšim vikendicama pak sve više i češće predstavlja ekstenziju sekundarnog stanovanja ili pak u unaprijeđene destinacije s mogućnošću korištenja u smislu komercijalnih objekata.

dr. sc. NEVEN IVANDIĆ, mr. sc. NEDA TELIŠMAN-KOŠUTA, SANJA TURK

TURISTIČKO ZAUZIMANJE GRAĐEVINSKIH PODRUČJA NASELJA U HRVATSKOJ: IZAZOV RAZVOJA LOKALNIH ZAJEDNICA

Intenzivan globalni rast turizma tijekom proteklih 60-ak godina kontinuirano je praćen akademskim interesom za njegove utjecaje na receptivne zajednice, od ranih antropološki orijentiranih istraživanja tijekom 1970-ih godina do današnjeg fokusa na kvalitetu života lokalnog stanovništva pod utjecajem prekomjernog turizma, posebice u uvjetima razbuktane ekonomije dijeljenja. S obzirom na dodatno intenziviranu turistifikaciju mjesta koju omogućuju novi odnosi u destinacijskom sustavu potaknuti digitalnim platformama kao *Airbnb*, *CouchSurfing* ili *Tripadvisor*, a što u Hrvatskoj predstavlja novu dimenziju desetljećima prisutne prakse iznajmljivanja „privatnog smještaja“ u stambenim dijelovima naselja, sve su češći i alarmantniji pozivi znanstvene i stručne javnosti za preispitivanjem postojećeg modela turističkog razvoja. Postpandemijsko razdoblje oporavka nakon šokantnog pada turističke aktivnosti diljem svijeta vidi se kao prilika za stvarnu promjenu razvojne paradigme od masovnog prema održivom turizmu.

Na temelju recentnih istraživanja provedenih među najrazvijenijim obalnim destinacijama Hrvatske, u radu se ukazuje da je pritisak turizma na građevinska područja naselja, gdje konkurira lokalnom stambenom fondu, znatno viši od statistički registriranog, pri čemu je realan i njegov daljnji rast s obzirom na to da, prema postojećim prostornim planovima, postoji mogućnost daljnje gradnje kako na neizgrađenim dijelovima građevinskog područja, tako i kroz rekonstrukcije postojećih objekata. Istovremeno, iako istraživanja stavova lokalnog stanovništva tih destinacija o utjecajima turizma na kvalitetu života ukazuju na određenu razinu kritičnosti, percepcija koristi generiranih turizmom i podrška daljnjem razvoju turizma visoki su. Važno je, nadalje, imati na umu također realan scenarij dodatno agresivnog turizma u postkovid razdoblju kao rezultatom oslobađanja potisnute potražnje, odnosno stavljanja ekonomskog oporavka turističkih destinacija u prvi, plan nauštrb društvene i prostorno-okolišne održivosti. U radu se stoga argumentira da je u ovim okolnostima izgledan proces daljnjeg prodiranja turizma u naselja, što dodatno aktualizira teme vrijednosti lokalnih zajednica te njihove odgovornosti u održivom upravljanju prostorom i turizmom.

prof. dr. sc. BRANKO BLAŽEVIĆ

NEKOMERCIJALNI SMJEŠTAJ I KUĆNA RADINOST – NAJVEĆI RAZVOJNI IZAZOVI TURIZMA HRVATSKE

Inspiriran izlaganjem i radovima N. Ivandića i sur. (Institut za turizam), autor u radu polazi od teze da se u turističkim destinacijama, posebno jadranske Hrvatske, pojavljuje kategorija jednog dijela turističkih smještajnih objekata koji su nelegalno prijavljeni za djelatnost tzv. privatnog smještaja, dok je namjena drugog dijela tih istih objekata oduvijek bila to da budu kuće za odmor i rekreaciju kao objekti za povremeno stanovanje. Autor također, na temelju dosadašnjih istraživanja na slučaju grada Crikvenice kao tipične hrvatske turističke destinacije s visokom sezonalnošću, ukazuje na izrazito visoke indekse rasta nekomercijalnog smještaja (43 – 99 %) promatranog brojem stanova (kuća i apartmana) za odmor u međupopisnim razdobljima (1991., 2001., 2011. i 2019. (2021.)). Isto tako autor ukazuje i na visok rast kućne radinosti, koja se u ukupnoj komercijalnoj strukturi smještajnih kapaciteta u čitavom promatranom razdoblju nalazi na prvome mjestu (maks. 61,2 %). Obje kategorije, kako komercijalni tako i još više nekomercijalni smještaj, razvijaju se bez pravog plana i kontrole te u sebi kriju i najveći stupanj opasnosti od prekomjernog korištenja resursne osnove i trošenje prostora te govore o ekspanzivnom razdoblju nekontroliranog razvoja s velikim posljedicama na ukupnu održivost destinacije. Njihova ukupna zastupljenost pokazuje da samo ta kategorija turista i stanovnika u objektima za privremeno stanovanje u Crikvenici zauzima preko 80 % ukupnog broja svih stanovnika i turista u 2019. godini. To znači da je oportuno postaviti ne samo za Crikvenicu, već i za najveći broj jadranskih turističkih destinacija sa sličnim obilježjima (vidjeti: Blažević 2020), četiri sljedeća istraživačka pitanja na koja autor traži odgovore u radu, a to su:

1. Postoji li teorijski temelj koji je u funkciji zaštite od nekontroliranog trošenja prostora i neuravnoteženog razvoja?
2. Je li nužno napustiti projektni pristup razvoju destinacije i okrenuti se konceptnom pristupu koji uključuje holistički i sustavni pristup i multidisciplinarnost?
3. Je li spomenuti komercijalni i nekomercijalni smještaj nekontrolirani segment turističke ponude s aspekta prostornog planiranja s pogubnim utjecajem na dugoročnu održivost destinacije?
4. Kakva je uloga javnih službi, a posebno hrvatskih sveučilišta, u zaštiti od stihije i velikih društvenih neravnoteža?

HELENA TOLIĆ, doc. ddr. sc. INGEBORG MATEČIĆ

SMJEŠTAJ, RAZMJETAJ – KOMPROMIS SUŽIVOTA S TURIZMOM I STAV LOKALNIH STANOVNIKA SPRAM PRIVATNOG SMJEŠTAJA U SPLITSKOJ RADUNICI

Splitska ulica Radunica jedna je od tipičnih splitskih *kaleta*, nadomak Dioklecijanove palače, gdje se unatrag petnaest godina prodorno razvila djelatnost pružanja usluge smještaja turistima u privatnim sobama i apartmanima. Lokalni su stanovnici, zbog malih primanja ili nemanja/gubitka posla, bili motivirani da zarade dohodak te time postanu glavni akteri razvoja te turističke djelatnosti.

Na temelju kvalitativnog istraživanja provedenog među lokalnim stanovnicima metodom polustrukturiranog intervjua i promatranja sa sudjelovanjem analiziramo njihov stav spram kvalitete suživota s rastom broja apartmana i opsega turističkih aktivnosti u Radunici. Kvalitetu života promatramo pomoću objektivnih pokazatelja izdvojenih na terenu i subjektivne percepcije lokalnih stanovnika. Rezultati pokazuju kako oni većinom prihvaćaju negativne posljedice sada već prekomjernog turizma te na subjektivnoj razini iskazuju pozitivan stav prema suživotu s turizmom. Uporište njihova stava proizlazi iz glavnih motiva bavljenja turizmom – straha od financijskog gubitka, to jest potrebe za financijskom stabilnosti, i nedostataka drugih opcija za njezino ostvarenje. Rezultat takvog promišljanja jest kompromis koji postižu da bi ostvarili vlastitu financijsku sigurnost i bolji životni standard.

Zbog naizgled olakog prihvaćanja negativnih posljedica turizma, ukazujemo na potrebu podizanja razine svijesti u društvu o tome što se sve gubi zbog prekomjernog broja jedinica privatnog smještaja. Nebriga, posebno od strane stručnjaka i s razine upravljanja, vodi stradavanju lokalne kulture i tradicije. One pak, osim što su temelj identiteta društva, neporecivo su i snažan *pull* faktor za turiste. Važno je stoga osvijestiti koliko nama samima vrijede vlastita kultura i tradicija te što ćemo uopće moći ponuditi turistima koji dolaze doživjeti lokalnu kulturu ako ne spriječimo raseljavanje lokalnih stanovnika i pretvaranje nekadašnjih živih centara kulture i tradicije u apartmanska naselja.

Predlažemo da se na razini gradskog upravljanja uredi politika koja bi polazila od ograničenja prodaje stambenih jedinica radi apartmanizacije i udovoljila potrebama lokalnog stanovništva radi očuvanja kulture i podizanja kvalitete života na subjektivnoj i objektivnoj razini.

dr. sc. JELENA ZLATAR GAMBEROŽIĆ

KOMPARACIJA RAZVOJNIH TENDENCIJA TURIZMA NA PRIMJERIMA OTOKA BRAČA I HVARA – KAKO DALJE?

Predmet su prezentacije longitudinalna studija slučaja mjesta Povelja na otoku Braču u dva razdoblja – 2009. i 2019. godine – kao i istraživanja mjesta Bol i Postira na otoku Braču te grada Hvara na otoku Hvaru. Cilj istraživanja bio je odrediti trenutno stanje u turizmu u tim mjestima s obzirom na dimenzije održivog razvoja: ekološku, ekonomsku, kulturnu i socijalnu, te daljnje perspektive njihova turističkog razvoja. Metodom polustrukturiranih intervjua stalnih i privremenih (sezonskih) stanovnika preispitalo se na koji način sugovornici vide trenutno stanje u turizmu, njegove pozitivne i negativne strane te glavne kapacitete i pokretače razvoja. Nastojalo se utvrditi i koliko su izgledna tri potencijalna scenarija za razvoj turizma: masovni turizam, ruralni turizam (s elementima ekoturizma) i stagnacija, te koji je od njih najvjerojatniji za pojedino mjesto. Istraživanje pokazuje različite tipove razvoja u tri mjesta na otoku Braču, od masovnog turizma (Bol) preko održivog turizma (Postira) do stagnacije (Povelja). Studija slučaja u gradu Hvaru većinom pokazuje prisutan prvi, masovni tip turizma, koji se već pokazao infrastrukturno problematičnim u mnogim mjestima na otocima. No u slučaju Hvara javlja se i problem stihijskog razvoja turizma, tj. neplaniranog turizma koji za svoju posljedicu ima i pretjeranu iskorištenost otočnih resursa, čime naginje gubitku smjera svojega razvoja. U slučaju Hvara pokazat će se i koliko je pandemija bolesti COVID-19 utjecala na ovogodišnju turističku sezonu te njezini eventualni daljnji utjecaji. Komparacija tendencija razvoja turizma na navedena dva otoka pokazuje neke sličnosti u turističkom razvoju određenih (većih) mjesta, no i velike razlike unutar razvoja mjesta na pojedinom otoku.

izv. prof. dr. sc. JOSIP MIKULIĆ

RAST TURISTIČKE AKTIVNOSTI I PRIUŠTIVOST STANOVANJA U HRVATSKIM TURISTIČKIM DESTINACIJAMA

Svjetska turistička organizacija (UNWTO) promiče perspektivu razvoja turizma u kojoj bi lokalne zajednice trebale imati središnje mjesto. Kako se turistička aktivnost odvija u prostoru koji je ujedno životni prostor lokalne zajednice, zadovoljstvo i kvaliteta života lokalnog stanovništva trebali bi biti u središtu svake strategije i plana razvoja turizma.

U kontekstu koristi od razvoja turizma u pravilu se govori o ekonomskim koristima koje se postižu intenziviranjem turističke aktivnosti na nekom prostoru. Dostupna istraživanja pružaju brojne empirijske dokaze koji potvrđuju upravo spomenute pozitivne ekonomske učinke kroz porast turističke aktivnosti u destinacijama, poglavito u manje razvijenim ili nerazvijenim destinacijama. U posljednja dva desetljeća čak se razvio specifičan smjer ekonomskih istraživanja koja se temelje na takozvanoj „hipotezi rasta/razvoja predvođenog turizmom“ (engl. *tourism-led growth hypothesis*). Osnovna pretpostavka jest da turizam služi kao aktivacijska energija za širi gospodarski razvoj kroz horizontalan poticaj koji daje sektorima i granama koje izravno i neizravno opslužuju potrebe sustava turizma, poput npr. građevinskog sektora ili poljoprivrede. Iako je jasno da turizam može dati takav poticaj ekonomskom razvoju, posebno u nerazvijenim područjima, rijetko se zapravo promatraju troškovi koje turizam generira. U tom se kontekstu u pravilu ističu negativne posljedice razvoja turizma, poput npr. nepovoljnih sociokulturnih utjecaja ili negativnih utjecaja na okoliš, ili ograničenja razvoja turizma, kao npr. ograničena dodana vrijednost ili velika ranjivost na šokove, kao što je pokazala i aktualna zdravstvena kriza.

Zabrinutost zbog nekontroliranog razvoja turizma, uslijed razvoja ekonomije dijeljenja i transformacijskog učinka koji je ta ekonomija imala na turističke sustave širom svijeta, postala je još veća. Pojmovi poput „prekomjernog turizma“ (engl. *overtourism*) i „turizmofobije“ (engl. *tourismophobia*) dominirali su u ekonomskim i sociološkim istraživanjima povezanim s turizmom tijekom posljednjih godina. Tek u tom razdoblju snažnije je rastao i fokus na utjecaj turizma na cijene stanovanja, kao važne negativne eksternalije razvoja turizma. Iako danas postoji niz studija koje se fokusiraju na odnos između turističke aktivnosti i cijena nekretnina, nijedno istraživanje do sada nije otišlo korak dalje kako bi se analizirao utjecaj turizma na priuštivost stanovanja, pri čemu se analizirao odnos između turističke aktivnosti i priuštivosti stanovanja na razini jedinica lokalnih samouprava. Uzimajući u obzir ne samo razvoj cijena stanova već i prosječne (tj. medijalne) plaće na lokalnoj razini, može se donijeti mnogo razumnija prosudba o tom potencijalno negativnom, ali često zanemarenom učinku razvoja turizma.

doc. dr. sc. SVEN MARČELIĆ

PROSTORI TURIZMA I STANOVANJA: REPRODUCIRANJE SOCIOEKONOMSKIH RAZLIKA

Prostori turizma i lokalnog življenja u obalnim gradovima preklapaju se u složenim odnosima, pri čemu intenzitet turističke aktivnosti, ali i dostupnosti javne infrastrukture, nije jednako distribuiran u svim dijelovima. Taj je odnos osobito vidljiv u procesu pretvaranja stambenog fonda u turističke sadržaje, gdje centralni dijelovi gradova te oni koji se nalaze u blizini mora bilježe znatno veću gustoću turističke aktivnosti od ostatka.

U radu će se analizirati i mapirati dvije vrste prostornih podataka i njihov međudnos na primjeru Splita, Zadra i Dubrovnika. Prvi skup podataka vezan je uz smještajne objekte registrirane kao stanovi na internetskim stranicama servisa booking.com. Drugi skup podataka obrađuje dostupnost javne (zdravstvene i obrazovne) infrastrukture u navedenim gradovima.

Pokazuje se da u hrvatskim priobalnim gradovima postoje prostori centra, poluperiferije i periferije. Centralni dio mjesto je visoke gustoće i turističkih i javnih sadržaja, dok su prostori periferije isključeni i iz turizma i iz javne infrastrukture.

Zaključak je da turizam razvija već razvijene dijelove gradova i odražava postojeće ekonomske i društvene nejednakosti jer je njegov intenzitet najniži tamo gdje je javna infrastruktura najslabije razvijena.

prof. dr. sc. JOSIP BELAMARIĆ

TURIZAM NASPRAM IDENTITETA SPECIFIČNIH VRIJEDNOSTI HRVATSKE BAŠTINE

Od proljeća 2020. godine ne živimo više u istom svijetu u kojem smo živjeli prije pandemije. Postoji li neki način da se turistička industrija – koja pored očiglednih koristi nanosi i mnogo štete – obnovi na novim osnovama? Naše je (optimističko) uvjerenje, da će se u bliskoj budućnosti turizam moći razvijati samo u najtješnjoj vezi s ekološkom filozofijom i generalnom konzervatorskom disciplinom te da će u takovoj simbiozi nužno postati glavna strategija u oblikovanju i interpretiranju prostora koji baštinimo.

JERE KUZMANIĆ

KRATKI OGLED O MOGUĆNOSTIMA SUŽIVOTA STANOVANJA I TURIZMA

Istraživanje koristi koncept „prekomjerne turistifikacije“ kao polazište u razmatranju uloge stambene politike u dinamici transformacija stambenog fonda u privremeni turistički smještaj. Biti stanar u europskim gradovima znači biti na tržištu na kojem se već neko vrijeme smanjuju mogućnosti. Stanari su suočeni s konfliktom u percepciji stambenog prostora koji investitori (a sve češće i gradska uprava) koriste kao robu na tržištu nekretnina, a stanari kao osnovnu potrebu (Madden & Marcuse, 2016). Jedan od glavnih uzroka manjka na stambenom tržištu gradova na Jadranu je turistička industrija. Strukture ove rastuće industrije zbog svoje ekonomske privlačnosti potpomognute su razvojem i deregulacijom smještaja za privremeni boravak. Mnogi stanovi, prvotno izgrađeni za tržišno ili (u slučaju Hrvatske) javno financirano stanovanje, postali su resurs turističke privrede. U nekim gradovima to je ozbiljno nagrizlo mogućnosti na stambenom tržištu, posebno u gradskim središtima i njihovim povijesnim dijelovima, istovremeno povećavajući cijene preostalih opcija na periferiji i ostatku urbanih područja (Fuller & Michel, 2014; Lee, 2016; Colomb & Novy, 2017; Oppilard, 2017). Također se mijenja i dinamika urbanog planiranja, ulaganja i kultura zaštite stanara. Lokalne i globalne posljedice korona krize prilika su za ponovnu evaluaciju utjecaja politika paradigme rasta (Schmelzer, 2015) na ravnotežu između dostupnosti stanovanja i ekonomskog učinka turizma. Prijedlozi politika koje bi regulirale ovaj problem promatrani u drugim europskim gradovima gdje je lokalna samouprava preuzela inicijativu regulacije promatrani su kroz dvije teme: a) regulaciju ulaženja turističkog sektora u prostore prvotno namijenjene stanovanju, b) proizvodnju dugoročnog i priuštivog stanovanja. Nadilazeći uobičajeni diskurs kritike turističkog sektora istraživanje postavlja pitanje koje su mogućnosti aktiviranja mehanizama lokalne samouprave i urbanističkih alata u uspostavljanju modela regulacije utjecaja turističke privrede na stambeni fond.

prof. mag. TADEJ GLAŽAR

KAKO PROMIŠLJATI TURIZAM I STANOVANJE U POSTPANDEMIJSKIM UVJETIMA

Pandemijska realnost današnjice izvrsna je prilika za promjenu dojučerašnjeg neodrživog razvoja turističke djelatnosti u svijetu, pa tako i u Hrvatskoj. Problem kvalitetnog i dostupnog stanovanja, uvelike prouzročen nekontroliranim razvojem turističkih i srodnih djelatnosti, zahtijeva adekvatno rješenje. Kako bi se pronašlo rješenje, potrebno je iz temelja promijeniti sustav te se okrenuti samoodrživom razvoju, odnosno samoopskrbi hranom i energijom, radi osiguravanja zdravijih životnih uvjeta. Zahvaljujući pravovremenom odazivu, u sljedećih će nekoliko godina biti nagrađene upravo one sredine koje već danas aktivno promišljaju o sustavnim promjenama i rade na njima.

Kako bismo ostvarili navedene ciljeve, potrebno je poduzeti sljedeće korake:

1. Argumentima uvjeriti stručnu i širu javnost te političare u nužnost uvođenja dubinskih promjena u turističku djelatnost i stambene politike radi uspješnog suočavanja s izazovima koje nam donosi postpandemijsko doba.
2. Donijeti strateške odluke i planove radi razvoja održivog turizma, stambenih politika te drugih povezanih djelatnosti koje se temelje na ciljevima Ujedinjenih naroda o održivom razvoju (*Sustainable Development Goals*). Naime, radi se o sedamnaest ciljeva koje je nužno bezuvjetno prihvatiti kako bismo poboljšali kvalitetu života općenito te se odmaknuli od nehumanog razvoja našeg društva u posljednjih 30 godina. Za uspješnu implementaciju navedenih ciljeva potrebno je dodatno koristiti projekte EU kao što su *Europski zeleni plan*, *Novi Bauhaus* i dr.
3. Paralelno voditi participativne procese koncipiranja i odlučivanja na više razina, od kompleksnih stručnih timova do razina manjih lokalnih jedinica (*Citizen science*). Potrebno je i paralelno koncipirati i društveno-ekonomske te prostorne planove na većem (regionalnom), odnosno manjem (lokalnom) mjerilu pomoću metode dizajna zasnovanog na dokazima (*Evidence-based design*). Ujedno je potrebno realizirati prve pilotske projekte (*Case studies*) pomoću kojih ćemo steći dodatna znanja te tako prilagoditi i poboljšati nadolazeće projekte.
4. Iz bogate hrvatske i svjetske baštine, materijalne i nematerijalne (Dubrovački statut, povijesni principi gradnje u kulturnom krajoliku, zaštita i potencijali kvalitetne modernističke baštine, projekti *Veliki Jadran*, *Južni i Gornji Jadran* i dr.), trebalo bi ponovo uzeti u obzir i prilagoditi najbolja konceptualna, metodološka i/ili materijalna rješenja sadašnjice i budućnosti. Isto tako, valja kritički analizirati i iskoristiti najbolje iz najnovijih pristupa koji su se počeli provoditi uslijed pandemije.
5. Smjesta zaštititi neizgrađena područja, pogotovo ona poljoprivredna, te na njima radikalno ograničiti novu izgradnju. Osim toga nužno je i povećati distancu građevinskog pojasa od mora. Bitno je sistematski raditi na obnovi i korištenju potencijala postojeće stambene i turističke infrastrukture po principima koje su postavili Lacatone & Vassal.

NEBOJŠA ANTEŠEVIĆ

PERSPEKTIVE PROSTORNOG RAZVOJA KONTINENTALNOG TURIZMA U REPUBLICI SRBIJI U KONTEKSTU SUVREMENIH TURISTIČKIH TRENDOVA I POSLJEDICA PANDEMIJE BOLESTI COVID-19

U izlaganju se aktualiziraju i razmatraju potencijali razvoja kontinentalnog turizma u Republici Srbiji, ponajprije u ruralnim područjima Vojvodine te centralne i zapadne Srbije, radi aktiviranja i uključivanja objekata obiteljskog stanovanja s okućnicom, to jest seoskih domaćinstava, u smještajne kapacitete za turističke potrebe. Na potencijale obnove vernakularne stambene arhitekture ruralnih predjela i starih gradskih cjelina radi svrstavanja u smještajne turističke kapacitete (obiteljski hoteli) ukazivano je još u pojedinim elaboratima izrađenim nakon terenskih proučavanja stambene arhitekture u okviru projekta istraživanja kulturno-povijesnog nasljeđa u okviru regije Jugoslavije tijekom 70-ih godina 20. stoljeća (Kosovo i Metohija, Boka kotorska, Dalmacija), ali je – zbog ondašnje orijentacije zemlje na masovni turizam – taj vid resursa ostao neiskorišten, da bi u kontekstu suvremenih turističkih trendova 21. stoljeća takav oblik smještaja, nasuprot hotelima, hotelskim lancima i apartmanima, postao sve privlačniji među turistima. Prostorni potencijali Srbije za razvoj turizma osobito se ogledaju u odlikama ruralnih predjela. Iako su depopulacijski i migracijski procesi te stihijska i nekontrolirana izgradnja doveli do degradacije tradicionalnih i autohtonih oblika ruralnog arhitektonskog nasljeđa, pretežno stambenog tipa, čime su sela i ruralni predjeli s vremenom gubili na svojem identitetu i prepoznatljivosti, posljednjih godina dolazi do intenzivnije obnove i adaptacije seoskih stambenih objekata u male obiteljske smještajne kapacitete koji omogućavaju organizaciju boravka i odmora prema vlastitom izboru. U Republici Srbiji, na osnovi pokazatelja turističke bilance u 2020. godini, zbog pandemije bolesti COVID-19, ostvareno je 38,4 % manje noćenja u odnosu na prethodnu godinu. Dok je cjelokupni promet u hotelima opao za čak 80 %, broj noćenja u seoskim turističkim domaćinstvima povećao se za oko 35 %. Želja turista da budu blizu prirode i da odmor provedu poput lokalnih žitelja, mimo uobičajenih gužvi u turističkim destinacijama, došla je do izražaja u okolnostima pandemije, kada su autentična mjesta i turističke usluge odnijeli prevagu nad popularnim destinacijama (topličkim i planinskim), čiji je prostor uglavnom devastiran stalnom izgradnjom hotelskih i apartmanskih objekata.

STJEPKO GOLUBIĆ, ZRINKA MARANIĆ, MATE RUPIC

DIHOTOMIJA RAZVOJA TURIZMA I OČUVANJA PRIRODE U ZAŠTIĆENIM PRIRODNIM PODRUČJIMA HRVATSKE

Zaštićena prirodna područja u Republici Hrvatskoj mjesta su sukoba razvojnih interesa i zaštite prirode. Javne ustanove za upravljanje zaštićenim prirodnim područjima i područjima ekološke mreže kao opravdanje za investicije u turističku infrastrukturu navode povećanje ulaganja u aktivnosti zaštite i održavanja. Zaštita područja nacionalnih parkova i parkova prirode u okviru strožih kategorija zaštićenih prirodnih područja ne isključuje turističku eksploataciju već je intenzivira. Tržišna upravljačka logika i investicije fokusirane na turističke atrakcije unutar zaštićenih prirodnih područja imaju negativan utjecaj na vrijednosti zbog kojih je sama zaštita uvedena. U istraživanju se analiziraju posljedice takvog sustava upravljanja na primjeru dvaju recentnih zahvata: onog vidikovca Nebeska šetnica, koji je otvoren 2020. godine i koji je rezultirao, unatoč pandemiji uzrokovanoj koronavirusom, iznimnim rastom posjećenosti u Parku prirode Biokovo, te onog izgradnje pontonskog broskog pristaništa za potrebe Nacionalnog parka Krka u Skradinu. Potonji svojom invazivnošću ugrožava javni prostor, uvodi bitnu promjenu u dominantnu vizuru grada, a obilježen je i nedostatkom participacije i suradnje s lokalnom zajednicom. Vidikovac u PP Biokovo nameće se kao primjer na temelju kojeg možemo razmotriti potrebu za arhitektonskim zahvatima u zaštićenim prirodnim područjima, posebice ako je njihova svrha isključivo turistička atrakcija. Primjer NP Krka tematizira utjecaj razvoja turizma na lokalnu zajednicu i nedostatak demokratičnosti u odlučivanju pri upravljanju zaštićenim područjima. Razvoj turizma i orijentiranost prema profitu za posljedicu imaju nepovratan gubitak jedinstvenosti i vrijednosti krajobraza te štetan utjecaj na kvalitetu života i prava na prostor lokalnog stanovništva. U zaštićenim prirodnim područjima potrebno je ograničiti mjere razvoja turizma i posjetiteljske kapacitete te se usmjeriti na očuvanje vrijednosti kroz razvijanje i izradu okolišno i društveno održivih rješenja.

doc. art. DINKO PERAČIĆ

NOVI CENTAR

Središta naših turističkih gradova imaju četiri glavne funkcije: centar, kvart, destinacija i spomenik. Ravnoteža među njima trenutačno je poremećena. Dominiraju uloge turističke destinacije i kulturne baštine, koje su komplementarne i međusobno se potiču. Stanovanje i centar grada premještaju se na druge lokacije. Središte grada zauzeto je turističkom industrijom, a funkcija gradskog centra raspršena. Trgovački centri, fragmenti sekundarnih centara izgrađenih u periodu socijalizma, spontano nastale grupacije različitih sadržaja na pojedinim križanjima ili uzduž gradskih ulica, kvartovske prostorne niše i digitalni prostori medija i društvenih mreža čine dijelove novog raspršenog gradskog centra. To su nova mjesta društvenosti koja su zamijenila kompaktno gradsko središte. Time se izgubila njegova osnovna uloga mjesta na kojem se susreću različitosti; stari i mladi, bogati i siromašni, zdravi i bolesni, obrazovani i neobrazovani, politički desni i lijevi, privilegirani i marginalizirani, itd. Socijalna povezanost koju je osiguravao tradicionalni centar više ne postoji. Ako želimo povezano društvo, i sve koristi koje iz toga proizlaze, trebamo novi centar.

Neplanirano i uglavnom spontano novi centri nastaju na novim mjestima. To nam govori da potreba građana za centrom nije nestala. Urbanističke službe to uglavnom slabo prepoznaju i dopuštaju da se oni transformiraju bez svijesti o njihovoj novoj ulozi.

Otvora se pitanje gdje se treba nalaziti novi centar i kakvog ga treba izgraditi. Očito je da to više ne može biti ni samo u starom centru, ni u trgovačkim centrima. Jesu li centri koji spontano nastaju dobro rješenje? Trebamo li novi kompaktni centar ili ga možda možemo sastaviti kao mrežu od više lokacija? Oblikovanje novog centra prilika je da ga se izgradi prema potrebama građana i pritom osigura njegova otpornost na negativne posljedice turističke industrije. To je ujedno i prilika za novo kvalitetno stanovanje za potrebe građana.

doc. art. dr. sc. KRUNOSLAV IVANIŠIN

KAKO GLEDATI DUBROVNIK?

Zašto je Dubrovnik baš na mjestu Dubrovnika? Kakav je bio Dubrovnik prije Dubrovnika? Dubrovnik kao grad i kao teritorij, more, arhipelag, obala i zaleđe – kako ga uz obalu vidi barbarogenij, a kako ga niz obalu vidi *der Wanderer*? Gdje je na našem moru gore, a gdje dolje? Način gledanja na stvari, način crtanja i način gradnje uzročno-posljedično su povezani, a Dubrovnik je posebno mjesto i paradigma čitave hrvatske obale i u smislu forme reljefa i arhitekture i u smislu sadržaja.

Arhitektura se kao profesija, disciplina, pothvat i praksa ostvaruje kao stvarna umjetnost gradnje na stvarnome mjestu i u stvarnom trenutku. Taj stvarni trenutak i mjesto vidimo iz najmanje tri aspekta: stalno promjenjiv niz pragmatičnih uvjeta podčinjen je prevladavajućim epistemologijama (*der Zeitgeist*; „volja epohe...“), a zajedno su podčinjeni skupu temeljnih pojmova, ideja i principa (... prevedena u prostor“). Pretjerano naglašavanje prvog aspekta intelektualno osiromašuje arhitekturu, pa svoje projekte i raspravu o projektima moramo podići iznad njega. Konfuzija u hijerarhiji drugih dvaju aspekata ozbiljno otežava postvarenje naših projekata – trenutne epistemologije uzdižu se na razinu temeljnih istina. S nostalgijom za dobrim starim vremenima i nekritičkim oduševljavanjem za nove trendove, posebno one koji dolaze izvan svijeta arhitekture, *species* arhitekture gubi se u oceanu riječi i koncepata – umjesto ljepote *branding*, slijepa ulica. Turistička perspektiva posebno je opasna jer turizam s jedne strane inzistira na veduti, a s druge tu istu vedutu banalizira i doslovno konzumira. Od vedute na kraju ne ostane ništa – mrtva slika.

Stoga je za nas koji crtamo i gradimo, bilo to za stanovnike bilo za prolaznike, neobično važan izbor odgovarajuće točke gledišta. Kao u vojnoj arhitekturi – zbog sitne nepravilnosti tek jedne crte, izgubi se čitava armija. Cjelina se ponekad bolje vidi iz pozicije neprijatelja.